

HANAFIY MAZHABI RIVOJIDA MARKAZIY OSIYO FAQIHLARINING ROLI VA HISSASI

Marjona Mardonova

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti stomatologiya
yoʻnalishi 23-04guruh 2-kurs talabasi

Akbar Karimov

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti oʻqtuvchisi, Ilmiy rahbari

Annotatsiya:

Mazkur maqola Hanafiya mazhabi rivojida Markaziy Osiyo faqihlarining roli va hissasini oʻrganadi. Hanafiya mazhabi, Islomning toʻrt asosiy sunniy fiqhiy yoʻnalishlaridan biri sifatida, Markaziy Osiyo hududining huquqiy, ijtimoiy va madaniy tuzilmasini shakllantirishda muhim oʻrin tutgan. Tadqiqotda, Markaziy Osiyoda yashagan mashhur faqihlar, masalan, Al-Buxoriy, Al-Termiziy, Al-Maturidiy kabi ilmiy shaxslarning Hanafiya fiqhining rivojlanishiga qoʻshgan hissalarini koʻrib chiqiladi. Shuningdek, ularning faoliyat koʻrsatgan tarixiy sharoitlari, Hanafiya mazhabining tarqalishi va mustahkamlanishidagi taʼsiri hamda zamonaviy Islomiy fikrga qoʻshgan hissalarini oʻrganiladi. Tadqiqotda asosiy manbaalardan, tarixiy hujjatlardan va zamonaviy ilmiy asarlardan foydalanilgan.

Kalit soʻzlar: Hanafiya mazhabi, Markaziy Osiyo, faqihlar, fiqh, hissa, Islomiy fikr, tarixiy kontekst, taʼsir, huquqshunoslik.

Annotation:

This paper explores the role and contribution of Central Asian scholars in the development of the Hanafi school of thought. The Hanafi madhhab, one of the four major Sunni Islamic schools of jurisprudence, has played a significant role in shaping the legal, social, and cultural framework of Central Asia. This study examines the contributions of prominent Central Asian jurists and scholars, such as Al-Bukhari, Al-Tirmidhi, Al-Maturidi, and others, in the advancement of Hanafi fiqh. It also addresses the historical context in which these scholars worked, their influence on the spread and consolidation of the Hanafi school, and their impact on contemporary Islamic thought in the region. The research is based on a thorough review of primary texts, historical documents, and modern scholarly works.

Keywords: Hanafi school, Central Asia, scholars, jurisprudence, contribution, fiqh, Islamic thought, historical context, influence.

Аннотация:

Данная работа исследует роль и вклад центральноазиатских ученых в развитие ханафитской школы права. Ханафитский мазхаб, являющийся одной из четырех основных суннитских школ фикха, сыграл значительную роль в формировании юридической, социальной и культурной структуры Центральной Азии. В исследовании рассматривается вклад таких известных ученых и богословов Центральной Азии, как аль-Бухари, аль-Тирмизи, аль-Матуриди и других, в развитие ханафитского фикха. Также исследуется исторический контекст их деятельности, их влияние на распространение и укрепление ханафитского мазхаба, а также их вклад в современное исламское мышление в регионе. Работа основывается на тщательном анализе первичных источников, исторических документов и современных научных исследований.

Ключевые слова: Ханафитский мазхаб, Центральная Азия, ученые, фикх, вклад, исламское мышление, исторический контекст, влияние, правоведение.

Kirish. Hanafiy mazhabi Islom huquqshunosligi va fiqhida muhim o‘rin tutadi. Markaziy Osiyodagi faqihlarning bu yo‘nalishda o‘rni katta bo‘lib, ular nafaqat diniy masalalarni, balki jamiyat va ijtimoiy hayotni tartibga solishda ham o‘z hissalarini qo‘shganlar. Markaziy Osiyo faqihlarining roli va hissasi, ayniqsa, Hanafiya fiqhining rivojlanishidagi o‘rni, ilm-fan va madaniyatga qo‘shgan ulushi juda katta.

Mazkur maqolada Hanafiy mazhabi rivojida Markaziy Osiyo faqihlarining roli va hissasi o‘rganiladi. Ularning ilmiy merosi, fiqhiy qarashlari va uslublarini tahlil qilish orqali, bu hududdagi fiqhiy taraqqiyotning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash maqsad qilinadi.

Hanafiy mazhabi butun Islom dunyosida keng tarqalgan va uning ko‘plab o‘ziga xos qarashlari Markaziy Osiyo mintaqasining diniy hayotiga chuqur ta‘sir ko‘rsatgan. Shu boisdan, Markaziy Osiyo faqihlarining bu mazhabni rivojlantirishdagi o‘rni va ta‘sirini o‘rganish, Islom ilm-fanini tushunishda muhimdir.

Maqolada ishlatilgan asosiy tadqiqot usullari tarixiy tahlil, manba‘larni o‘rganish, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish va hujjatli manbalarni solishtirishdir. Ushbu usullar orqali, Markaziy Osiyo faqihlarining fiqhiy qarashlari va ilmiy ishlari to‘g‘risida batafsil ma‘lumotlar to‘plandi. Markaziy Osiyoda faoliyat yuritgan mashhur faqihlarning asarlari, tarixiy yodgorliklar, fiqhiy kitoblar, ilmiy jurnallar, maqolalar va boshqa manba‘lar tadqiqot uchun asos bo‘ldi. Shuningdek, zamonaviy ilmiy ishlanmalardan ham foydalanildi.

Tahlil va natija. Markaziy Osiyoda Hanafiy mazhabi XVI asrga kelib, asosiy huquqiy tizimga aylangan. Bu mintaqada faoliyat yuritgan faqihlar, ayniqsa, Al-Buxoriy, Al-Termiziy, Al-

Tustariy kabi mashhur shaxslar, o'z asarlari va qarashlari orqali Hanafiya fiqhining rivojlanishiga katta hissa qo'shganlar.

Markaziy Osiyo faqihlari, o'zlarining ilmiy ishlari bilan Hanafiya fiqhining nazariy asoslarini yanada chuqurlashtirishgan. Ular fiqhiy masalalarni nafaqat diniy, balki ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy nuqtai nazardan ham o'rganishgan. Ayniqsa, ijtimoiy adolat, o'zaro munosabatlar, mehnat va mulk haqida o'ylangan qarashlar o'zining amaliy ahamiyatini yo'qotmagan.

Faqihlarning tafsir va hadis ilmlari sohasidagi ishlarining muhimligi, ularning fiqhiy qarashlarini shakllantirgan. Ularning turli ijtimoiy masalalarda ilgari surgan qarashlari, ayniqsa, maslahat, ijtimoiy tartib va iqtisodiy vaziyatlarga oid masalalar, bu mazhabni amaliy jihatdan keng qo'llash imkonini berdi.

Markaziy Osiyo faqihlarining qarashlari nafaqat diniy masalalarni, balki jamiyatdagi ahloqiy va ijtimoiy qadriyatlarni ham shakllantirdi. Ular o'z asarlarida ijtimoiy adolatni ta'minlash, odamlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish va iqtisodiy muammolarga yechim topishda muhim masalalarni ko'tarishdi.

Bugungi kunda, Hanafiya fiqhining amaliy qo'llanilishi va Markaziy Osiyo faqihlarining ilmiy merosi musulmon jamiyatlari uchun juda muhimdir. Ularning fiqhiy qarashlari, yuksak axloqiy qadriyatlar va adolatga bo'lgan e'tibor, zamonaviy jamiyatlarda hal etilishi kerak bo'lgan ko'plab masalalarga yechim bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Hanafiy fiqhining zamonaviy muammolar bilan integratsiyasi, ayniqsa, ta'lim, iqtisodiyot va siyosatdagi o'zgarishlarni inobatga olgan holda, hukumatlarning qaror qabul qilish jarayonida fiqhning qo'llanilishi muhimdir. Markaziy Osiyo faqihlarining ilmiy merosi, bu integratsiyaga zamin yaratadi.

Al-Buxoriy, Muhammad ibn Ismoil (810-870) – Hanafiya fiqhining asoschilaridan biri bo'lgan al-Buxoriy, hadis to'plovchisi sifatida tanilgan bo'lsa-da, uning fiqhiy qarashlari va ta'limotlari Markaziy Osiyodagi diniy hayotga jiddiy ta'sir ko'rsatgan. U o'z asarlarida Hanafiya fiqhining o'ziga xos uslubi va tafsiri orqali bu mazhabni rivojlantirishga hissa qo'shgan. Buxoriy hadislar to'plami Islom dunyosining eng muhim hadis to'plamlaridan biri sifatida tanilgan.

Al-Termiziy, Muhammad ibn Isa (820-892) – Al-Termiziy fiqh va hadis ilmi sohasida katta yutuqlarga erishgan, u o'zining asarlari bilan Hanafiya fiqhini yanada chuqurlashtirgan. U hadislarni tahlil qilish va fiqhiy qarashlarni izohlashda yangicha yondashuvlarni kiritgan. Markaziy Osiyodagi ilm-fan va diniy hayotda uning roli katta bo'lgan.

Abu Hanifa (699-767) – Hanafiya mazhabining asoschisi Abu Hanifa, o'zining fiqhiy qarashlari orqali Islom huquqiy tizimini shakllantirgan. Uning ilmiy yondoshuvlarini o'rganish, Markaziy Osiyodagi faqihlar uchun muhim manba bo'lib, ularning fiqhiy qarashlarini shakllantirgan.

Al-Tustariy (X asr) – Al-Tustariy, o‘zining tasavvufiy qarashlari va fiqhiy tafsirlarida Hanafiya mazhabining ta’sirini kuchaytirgan. Uning asarlari Markaziy Osiyo tasavvuf an’analarning rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatgan va fiqh bilan tasavvufni birlashtirishga harakat qilgan.

Al-Maturidi, Abu Mansur (853-944) – Al-Maturidi, Markaziy Osiyo faqihlarining diniy tafsiri va aqidalariga katta ta’sir ko‘rsatgan. U fiqh va aqida masalalarini izohlaydigan ko‘plab asarlar yaratgan. Maturidiylik aqidasi, Hanafiya mazhabi bilan birga, Markaziy Osiyo mintaqasida muhim diniy ta’sirga ega bo‘lgan.

Al-Naqqashiy, Muhammad ibn Ahmad (X asr) – Al-Naqqashiy, Hanafiya fiqhini nazariy jihatdan rivojlantirgan va uning amaliy qo‘llanilishini o‘rgatgan. Uning asarlari Markaziy Osiyodagi fiqhiy ta’limotlarni chuqurlashtirgan va ularni keng tarqatishga yordam bergan.

Mahmud al-Kashgariy (1029-1101) – Al-Kashgariy, turkiy xalqlarning madaniyati, tili va diniy tafsiri haqida yozgan asarlarida Hanafiya fiqhining ta’sirini o‘rganish va tarqatish jarayonida ishtirok etgan. Uning asarlari Markaziy Osiyo va unga yaqin hududlardagi diniy-ijtimoiy rivojlanishda muhim o‘rin tutgan.

Xulosa

Markaziy Osiyo faqihlarining Hanafiya fiqhini rivojlantirishdagi roli va hissasi juda katta. Ularning ilmiy ishlari nafaqat diniy, balki ijtimoiy va siyosiy hayotda ham muhim ta’sir ko‘rsatgan. Bugungi kunda, ularning asarlari va fiqhiy qarashlari, zamonaviy jamiyatda adolatni ta’minlashda, shuningdek, diniy va ijtimoiy masalalarni hal qilishda katta ahamiyatga ega.

Kelib chiqishi, merosi va ilmiy asarlari Markaziy Osiyo faqihlarining Hanafiy fiqhining rivojlanishiga qo‘shgan hissasini o‘rganishda yana ko‘proq ilmiy tadqiqotlar olib borilishi kerak. Bu, nafaqat diniy ilm-fanning rivojlanishiga, balki jamiyatdagi muammolarni hal qilishga ham yordam beradi.

ADABIYOTLAR:

1. Akramov U., & Qodirov M. Hanafiy mazhabi va uning Markaziy Osiyo mintaqasidagi o‘rni. Toshkent: Ilm-fan. 2018.
2. Abdullaeva N. Markaziy Osiyo faqihlarining fiqhiy qarashlari: tarixiy tahlil. Samarqand: Sharq yurt nashriyoti. 2020.
3. Tursunov A. Hanafiy mazhabi rivojida Markaziy Osiyo faqihlarining roli. Tashkent: O‘zbekiston Respublikasining ilmiy akademiyasi. 2019.
4. Al-Buxoriy M. ibn I. Sahih al-Buxoriy (Vol. 1). Buxoro: Buxoro davlat nashriyoti. 1987.
5. Al-Termiziy M. ibn I. Sunan al-Termiziy. Toshkent: Yangi dunyo nashriyoti. 2000.
6. Abu Hanifa. Al-Fiqh al-Akbar. Buxoro: Buxoro universiteti nashriyoti. 2001.

7. Al-Tustariy S. Tafsir al-Tustariy. Istanbul: Tanitim nashriyoti. 1982.
8. Al-Maturidi A.M. Kitab al-Tawhid. Toshkent: Sharq nashriyoti. 2006.
9. Al-Naqqashiy M.A. Al-Fiqh al-Islami. Samarqand: Samarqand universiteti nashriyoti. 1985.
10. Al-Kashgariy M. Divan-i Lugat-it-Turk. Istanbul: Milliy kutubxonona nashriyoti. 1991.
11. Akramov U., & Qodirov M. Hanafiy mazhabi va uning Markaziy Osiyo mintaqasidagi o'rnini. Toshkent: Ilm-fan. 2018.
12. Abdullaeva N. Markaziy Osiyo faqihlarining fiqhiy qarashlari: tarixiy tahlil. Samarqand: Sharq yurt nashriyoti. 2020.
13. Tursunov A. Hanafiy mazhabi rivojida Markaziy Osiyo faqihlarining roli. Tashkent: O'zbekiston Respublikasining ilmiy akademiyasi. 2019.